

Barbara Simonič

Antropološko-psihološke in teološke osnove prenašanja vrednot: zgodnja navezanost na starše in temelji religioznosti

Povzetek: Temeljna dimenzija človekovega bivanja je njegova vpetost v odnose, v katerih se zgradijo temelji za njegovo dojetje sebe, drugih ter sveta okoli sebe. Čustvena dinamika odnosov s pomembnimi drugimi (v otroštvu so to ponavadi starši) določa tudi osnovo za prevzemanje ali zavračanje določenih vrednot. Ena izmed temeljnih vrednot človeka je tudi njegova vernost, odnos z Bogom, ki pa je milost. Vendar gre za odnos, na katerega je prav tako mogoče gledati skozi zaznamovanost s preteklimi odnosi. Način vzpostavljanja in vzdrževanja odnosa ter značilnosti tega odnosa vsaj delno temelji na preteklih odnosih, kjer je posameznik doživljal neko globino in stik ter so bili pomembni za njegovo preživetje. Bowlbyeva teorija o navezanosti razlaga biopsihološki ustroj človekove psihične strukture, tako da razume navezanost kot prvi korak pri utrjevanju pomembnih odnosov v prihodnosti in/ali osnovo za povezovanje in ohranjanje stika z drugimi. Kvaliteta navezanosti (varna ali ne-varna navezanost) na starše v otroštvu je pogosto podlaga za kasnejše odnose, ko se ponovijo določeni vzorci preteklih odnosov. Tem odnosom posameznik pripada, znotraj njih išče identiteto in stik s pomembnimi drugimi, vključno z Bogom.

Ključne besede: teorija o navezanosti, varna navezanost, ne-varna navezanost, vrednote, odnosi, odnos z Bogom, oseba navezanosti.

Summary: **Anthropological-Psychological and Theological Bases of Value Transmission: Early Attachment to the Parents and Bases of Religiosity**

The basic dimension of human living is defined by his integration in relationships where the foundations for man's understanding of self, others and the world around him are built. The affective dynamic of relationships with important others (in the childhood mostly with the parents) will also determine the basis for adopting or rejecting particular values. One of the fundamental values of man is also his religiosity, his relationship with God, which, however, is a grace. Yet it is also a relationship, which could be seen through past relationships. The way of establishing and maintaining the relationship with God and the characteristics of this relationship will be at least partly based on past relationships where the individual experienced some depth and contact with others, which was important for his survival. Bowlby's attachment theory explains the biopsychological organisation of the human psychic structure by understanding the attachment as the first step in the establishment of significant relationships in the future and/or the basis for connecting and maintaining contact with others. The quality of the attachment (secure or insecure attachment) to the parents in the childhood is often the basis for later relationships, where certain patterns of past relationships will be repeated. The individual belongs to these relationships, within them he looks for his identity and for contact with important others including God.

Key words: attachment theory, secure attachment, insecure attachment, values, relationships, relationship with God, attachment figure.

Človek je bitje odnosa. Vedno in povsod je vpet v relacijsko matrico, ki ga zaznamuje v vseh dimenzijah njegovega bivanja. Brez odnosa ne preživi. Že ob prihodu na svet je človek bitje, ki je nastalo iz odnosa in prišlo v odnos ter ga preoblikovalo. Odnosi so tisti, v katerih raste, v njih se oblikuje, v njih dobiva material za nadaljnji razvoj in za nadaljnje odnose. V odnosih si oblikuje in prevzame tudi svoj sistem vrednot in prepričanj. Vendar prevzemanje tega ni povsem mehanicistično, pač pa je v ozadju vedno nek čustveni naboj, ki spremlja in poganja vsak odnos (Gostečnik, C., Kompan Erzar, L. K., Erzar, T. in Cvetek, R. (2005). *Relacijski temelji emocionalne inteligentnosti*. V Pavšič, M., Salobir, M. in Jeraj, M. (ur.), *Inteligentnost, ustvarjalnost, nadarjenost: zbornik razprav* (str. 155-163). Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije). Prenos vrednot, kjer naj bi človek ponotranjil drže, pravila in pričakovanja svojih staršev, je torej zaznamovan z globino odnosa in stika, kjer je vedno neko določeno čustveno ozadje in medosebni naboj. V ozadju je torej vedno globlja družinska dinamika, ki se začne že v najzgodnejših dneh otrokovega življenja. Dinamika tega odnosa je tista, ki bo narekovala vsak nov odnos, saj se zapiše v otrokov intrapsihični svet, in postane osnova za gradnjo novih odnosov, prav tako pa tudi podlaga za prevzemanje ali zavračanje vrednot. Vrednot se človek torej ne nauči, ampak jih posnema in tako prevzame.

Tudi na odnos z Bogom lahko gledamo kot na vrednoto. Krščanstvo v središče svojega verovanja postavlja odnos z živim Bogom. To je osebni Bog, s katerim lahko vernik vzpostavlja in vzdržuje osebni in interaktiven odnos. Krščanski Bog je Bog odnosa. V nekem smislu je ideja, da je z božanstvom mogoče vzpostaviti odnos, pogovor, najti v vsakem verstvu. Vendar pa je v krščanstvu Bog na poseben način vstopil v svet človeka: imamo odnos do njega, govorimo z njim, vidimo ga in mu služimo v Jezusu Kristusu (Špidlik, 1998). Človek tako hrepeni po Bogu, Bog mu prihaja naproti in človek mu odgovarja. »Človek je po naravi in po poklicanosti religiozno bitje. Od Boga prihaja in k Bogu gre; zato človek v polnosti živi človeško življenje samo, če svobodno živi svojo povezanost z Bogom« (KKC,44).

O tem odnosu do Boga je mogoče govoriti v jeziku mnogih znanosti (Juhant, J. (2000). *Antropološki problemi študija religije danes* (Religija kot ohranjevalka smisla). V Juhant, J. (ur.), *Kaj pomeni religija za človeka: znanstvena podoba religije* (str. 7-25). Ljubljana: Družina in ZRC TEOF Univerze v Ljubljani). Vsekakor je to v prvi vrsti predmet teoloških obravnav. V tem članku bomo poskusili o tem odnosu spregovoriti v jeziku sodobne psihoanalitične relacijske teorije, pri čemer ne bomo izključevali delovanja milosti. Ne bomo razlagali odnosa Boga do človeka, ampak iskanje in vzpostavljanje odnosa človeka z Bogom. Ne gre za neko psihologiziranje, pač pa za poskus razumevanja odnosa, ki ima v zgodbi človeških odnosov sicer neko posebno mesto, vendar je ravno tako odnos in je tudi zgodba o nekem odnosu.

Naš pogled na vrednoto odnosa z Bogom bo usmerjen skozi nezavedno zaznamovanost z odnosom, ki ga je posameznik v zgodnjem otroštvu vzpostavil s starši. Teoretični okvir pri tem nam bo nudila teorija o navezanosti. Glede na ta tip navezanosti bo v odrasli dobi posameznik doživljal vse ljudi, s katerimi bo vstopal v tesnejše, intimnejše odnose (Hazan in Shaver, 1994), prav tako pa tudi intimen odnos s Bogom (Kirkpatrick, 1992, 1994, 1997, 1999). Če povzamemo, je torej odnos s starši tisti, ki daje osnovo za to, kako bo človek dojemal odrasle odnose, kako bo navezan na druge in tudi na Boga. Prav gotovo pa se lahko preko tega približamo tudi razumevanju temeljev v človeku, ki vplivajo na prevzemanje sistema vrednot.

1. Teorija o navezanosti

1.1. Osnove teorije o navezanosti (John Bowlby)

Teorijo o navezanosti (angl. *attachment theory*) je razvil ameriški psihoanalitik John Bowlby (Bowlby, 1973, 1980, 1982). Z njo je opisal biopsihološki ustroj človekove psihične strukture, iz katere izvira posameznikov način navezovanja in ohranjanja stika z drugimi. Gre za sposobnost človeškega organizma, da vzpostavi in ohrani povezavo s tistimi bitji v svoji okolici, od katerih je odvisno njegovo preživetje (starši) (Kompan Erzar, 2003).

Sistem navezanosti je posledica evolucijskega razvoja. Nemočni otrok, ki je bil izpostavljen plenilcem in raznim naravnim nevarnostim, je razvil mehanizme (jok, sesanje, smeh, sledenje, privijanje), preko katerih je priklical in obdržal ob sebi skrbnike, ki so mu zagotavljali zaščito (Granqvist, 1998; Kirkpatrick, 1992, 1997; Kirkpatrick in Shaver, 1990; Rowat in Kirkpatrick, 2002). Ta sistem se razlikuje od drugih sistemov, ki se nanašajo na preživetje in reprodukcijo, saj je to čustvena psihološka vez, ki omogoča otroku in skrbniku, da se navežeta. Tako skrbnik ne odide. Otrok drugače ne bi preživel, saj potrebuje fizično in čustveno bližino (Kirkpatrick, 1992).

Glavni poudarek teorije o navezanosti je torej na odnosu med otrokom in njegovim primarnim skrbnikom ali osebo navezanosti (angl. *attachment figure*). Oseba navezanosti služi dvema ključnima funkcijama: zagotavlja varno osnovo (angl. *secure base*), od koder lahko otrok odhaja v okolje in ga raziskuje, kadar ni nevarnosti, ter varno pribežališče (angl. *haven of safety*), kamor se otrok lahko vrne v trenutkih stiske ali grožnje (Kirkpatrick in Shaver, 1990). Otrok torej postane navezan na osebo navezanosti, da bi tako ta bila vedno dosegljiva in pozorna. Kadar je otrok prestrašen ali vznemirljen, se aktivira sistem navezanosti in otrok se začne vesti tako, da s tem svojim vedenjem (npr. jok, iskanje s pogledom, klicanje, privijanje ...) ponovno vzpostavi bližino z osebo navezanosti, kadar je ni blizu ali ni odzivna. Ta bližina in stik mu pomenita varnost. Kadar pa je oseba navezanosti dovolj blizu in odzivna in kadar ni nevarnosti, je pri otroku občutek varnosti dovolj

visok, da lahko odhaja od te osebe navezanosti v okolje, ki ga lahko raziskuje, medtem pa občasno preverja, ali je oseba navezanosti še dovolj pozorna nanj in odzivna. V odsotnosti nevarnosti zavedanje potencialne dosegljivosti osebe navezanosti zagotavlja varno osnovo, od koder lahko otrok odhaja v varno in zaupljivo raziskovanje okolja in se v trenutku nevarnosti tudi vrne (Carr, 2000; Kikrpatrick, 1997; Kirkpatrick in Shaver, 1990; Rowat in Kirkpatrick, 2002). Vse te osnovne biološke mehanizme Bowlby povezuje s psihičnimi procesi, družino pa razume kot sistem, ki v svojem temelju deluje po principih biološke sistemske teorije (Kompan Erzar, 2003).

1.2. Nadaljnje raziskave o navezanosti (Mary Ainsworth)

Navezanost je bila v središču raziskav zlasti znotraj razvojne psihologije. S tem se je veliko ukvarjala Mary Ainsworth, ki je skupaj s sodelavci opazovala razlike v kvaliteti navezanosti med otrokom in skrbnikom (Ainsworth, Waters, Blehar in Wall, 1978). Raziskave so se lotili tako, da so v laboratoriju ustvarili čudno situacijo (angl. *strange situation*), kjer je otrok v dvajsetih minutah bil izpostavljen različnim situacijam, za katere so domnevali, da aktivirajo sistem navezanosti (prisotnost tujca, odhod matere, sam otrok, ponoven prihod matere ...). Raziskovalci so medtem sistematično opazovali otrokovo in skrbnikovo vedenje ter značilnosti njune interakcije ter to primerjali z različnimi situacijami v samem procesu raziskave (Newman in Newman, 2003).

Na osnovi ločevanja in ponovne povezanosti s skrbniki so ugotovili, da lahko najdemo tri tipe navezanosti (kasneje so dodali še četrtega), kot jih bomo opisali kasneje. Varna oblika navezanosti predstavlja optimalno obliko navezanosti in je kontrastna trem ne-varnim oblikam navezanosti.

V opisovanju navezanosti je Ainsworthova (Ainsworth, 1985, po Beck in McDonald, 2004) poudarila štiri kriterije: ohranjanje bližine z osebo navezanosti (angl. *maintaining proximity*), dojemanje osebe navezanosti kot varne, trdne osnove za raziskovanje okolja (*secure base*), dojemanje osebe navezanosti kot nekoga, ki nudi varno pribežališče (angl. *haven of safety*) in doživljanje separacijske tesnobe (angl. *separation anxiety*), kadar se oseba navezanosti umakne, kar vodi tudi v žalovanje, če je oseba navezanosti izgubljena.

1.3. Tipi navezanosti

Otroci z varno navezanostjo (angl. *secure attachment*) aktivno raziskujejo okolje in so v interakciji s tujci, kadar je mati prisotna. Ko mati odide in se nato ponovno vrne, jo otrok navdušeno pozdravi in išče z njo stik. Če je otrok med njeno odsotnostjo v stiski, ga njena vrnitev pomiri in otrok zopet lahko začne raziskovati okolje (Hazan in Shaver, 1994; Newman in Newman, 2003). Če je torej mati pozorna, čuteča in odzivna, se bodo otroci lahko ig-

rali sami, se uprli materinemu odhodu, jokali in se tudi hitro potolažili ter z njo vzpostavili stik, ko se bo vrnila. Značilna je čustvena plastičnost, fleksibilno vedenje, spontanost ter ustreznost otrokovih odzivov glede na situacijo (Carr, 2000; Kompan Erzar, 2003).

Izogibajoče navezani (angl. *avoidant attachment*) otroci se po ločitvi od matere izogibajo stiku z njo. Kadar so sami, kažejo sicer manj stiske kot drugi otroci, vendar pa je v njih v resnici huda stiska, kar pokažejo meritve pokazateljev stresa (Kompan Erzar, 2003; Newman in Newman, 2003). Tudi matere teh otrok se izmikajo fizičnim stikom z otrokom in odklanjajo otrokove prošnje po pozornosti in udobju (Hazan in Shaver, 1994; Kirkpatrick in Shaver, 1990). Tak otrok tako ne bo kazal nobenih znakov, da sploh opazi, da je mati ob njem. Na njen odhod in prihod ne reagira. Navzven je videti neproblematičen, notranje pa je zaznamovan s čustveno neodzivnostjo (Kompan Erzar, 2003).

Pri ambivalentni navezanosti (angl. *ambivalent attachment*) mati večkrat kaže neodzivnost na otrokove signale, je včasih nedosegljiva, včasih pa tudi vsiljiva (Hazan in Shaver, 1994). Otrok je tako z delom pozornosti ves čas usmerjen na mater, ne bo se uspel v polnosti posvetiti sebi (igri in raziskovanju okolja), na materin odhod bo reagiral s paničnim strahom. Matere se bo oklepal preden bo odšla in jo zavračal, ko se bo vrnila. Otrokove reakcije so pretirane, ni čustvene fleksibilnosti. Otrok bi si želel oditi od matere in raziskovati, vendar ga je preveč strah in se je hkrati oklepa (Kompan Erzar, 2003). Pri tej okupiranosti z materjo je v otroku tudi veliko jeze in tesnobe, kar onemogoča raziskovanje (Newman in Newman, 2003).

V zadnjih letih so raziskovalci na osnovi raziskav Ainsworthove identificirali še četrti tip navezanosti, to je dezorganizirana navezanost (angl. *disorganized attachment*). Ta se kaže kot mešanica izogibajočega in ambivalentnega tipa navezanosti. Dezorganizirana navezanost naj bi bila posledica otroštva, kjer je bila mati depresivna, motena ali do otroka na nek način zlorabljaljoča (Hazan in Shaver, 1994). Otrok s tem tipom navezanosti se bo obnašal zelo nepredvidljivo, počel bo nasprotujoče si stvari (npr. klical bo mater in jo hkrati odganjal). V njem bo veliko strahu in vidne zmedenosti (Newman in Newman, 2003). Otrok ne bo sposoben usmeriti pozornosti nase in na okolico. Tudi če se bo oddaljil od matere, se ne bo znal igrati (Kompan Erzar, 2003). Vse te kaotične, kontradiktorne in posebne oblike vedenja kažejo na odsotnost ponotranjenih organiziranih strategij navezanosti (Diamond, 2004).

1.4. Navezanost in kasnejši odnosi

Bowlby (1973) je trdil, da osnovni mehanizmi navezanosti ostanejo aktivni in vplivni skozi celotno obdobje življenja. Ko se namreč primarni odnosi otroka z osebo navezanosti (otrok-mati-oče) večkrat ponavljajo, otrok zgradi

notranje modele delovanja (angl. *internal working models*), na osnovi katerih bo razvijal odnose tudi v prihodnosti. Notranji modeli delovanja so kot nekakšni kognitivni načrti odnosov, ki so osnovani na zgodnjih izkušnjah navezanosti in služijo kot model kasnejšim intimnim odnosom. Ti notranji modeli delovanja omogočajo ljudem, da predvidevajo, kako se bodo sami in pomembni drugi obnašali v odnosu (Carr, 2000). Gre torej za osnutek otrokovega dojemanja sveta in sebe, ki se v življenju samo še utrdi. Navezanost tako daje podlago za točno določene vzorce odnosov, ki jim posameznik pripada in znotraj katerih išče identiteto in stik, ki pomeni preživetje. Ti odnosi so mu že kot otroku zagotavljali bližino odraslega in ga vedno pripeljali v bližino in stik z njim. Otroku so omogočili, da se je počutil čustveno varnega in potešenega (Kompan Erzar, 2003).

Raziskave kažejo, da je pri otrocih z varno navezanostjo bolj verjetno, da bodo našli bolj polna in tesna prijateljstva z vrstniki. Prav tako pa sistem navezanosti lahko pomaga pojasniti naravo odraslih intimnih odnosov (Newman in Newman, 2003). Kvaliteta navezanosti z osebo navezanosti v otroštvu torej zaznamuje človeka v vseh nadaljnjih odnosih v življenju, saj vpliva na način vzpostavljanja in formiranja odnosov s pomembnimi drugimi.

V odraslem intimnem odnosu tako opazimo ključne komponente navezanosti ter vse tipe navezanosti. Vse to sta v svojih raziskavah ugotavljala Hazan in Shaver (1987, 1990). Ugotovila sta, da se tip navezanosti, ki ga je posameznik kot otrok vzpostavil s starši, ponovi v odraslem intimnem odnosu, kjer partner začne služiti podobnim funkcijam in zadovoljuje iste potrebe po čustveni podpori in varnosti, kot so to v otroštvu počeli starši. Vse to je mogoče na osnovi notranjih modelov delovanja. Partnerja z varnim tipom navezanosti bosta tako uglašena in odzivna drug na drugega. Tu je tudi prostor za avtonomijo, prilagodljivost in fleksibilnost. Izogibajoče navezana partnerja bosta oddaljena in nezadovoljna, partnerja z ambivalentno navezanostjo se bosta nagibala k preveliki bližini, kjer pa bosta nezadovoljna. Odnos partnerjev z dezorganizirano navezanostjo pa bo zaznamovan z zmedo in nejevoljo (Carr, 2000).

Navezanost je torej integralni del človekovega vedenja od zibelke do groba, kot je trdil tudi Bowlby (Hazan in Shaver, 1994). Je čustvena vez med starši in otrokom, obenem pa čustvena vez med dvema odraslima v intimnem odnosu. Otrokova navezanost in starševska odzivnost na to navezanost namreč vzpostavi model, preko katerega človek vstopa tudi v odrasle intimne odnose, ki so osnovani na zgodnjih izkušnjah navezanosti na pomembne druge (starše). Te čustvene vezi so relativno stabilne in trajne, znotraj njih so posamezniki drug za drugega pomembni kot nezamenljivi in edinstveni, zato je te vezi, tudi če so nefunkcionalne, težko prekiniti. Poganja jih močan afekt, namenjene pa so povezovanju partnerjev (Kompan Erzar, 2003).

2. Teorija o navezanosti in vera

Bowlbjeva teorija o navezanosti je doživela veliko generalizacijo na različna področja človekovega delovanja in doživljanja. Omenili smo že njeno povezanost z odraslimi intimnimi odnosi (Hazan in Shaver, 1987), povezana je npr. tudi z delom in kariero (Hazan in Shaver, 1990). V terminih teorije o navezanosti pa lahko opišemo tudi odnos z Bogom. S tem vprašanjem se je veliko ukvarjal Lee A. Kirkpatrick, ki je v svojih raziskavah in prispevkih obravnaval in dokazoval, da teorija o navezanosti lahko daje pomemben okvir pri razpravljanju in raziskovanju v psihologiji religije (Kirkpatrick, 1992, 1994, 1997, 1999).

Obravnavanje povezave med otrokovim odnosom s starši in odraslo vernostjo pa ni ravno nova, saj so jo pod drobnogled jemale različne psihodinamične perspektive. Že Freud (1964, po Granqvist, 1998) je trdil, da je Bog v glavnem iluzorna in regresivna projekcija otrokove zgodnje podobe očeta. Drugi teoretiki v tej tradiciji, vključujoč Eriksona (1950, po Granqvist, 1998) in objekt relacijske psihoanalitike, kjer je zlasti potrebno omeniti Rizzutovo (1979, 1991, po Gostečnik, 2000), so razlagali odnos do Boga iz svojih perspektiv ter svoje ugotovitve izpeljevali iz empiričnih raziskav. Vendar ti modeli, kakor trdi Granqvist (1998), iz teoretičnega, empiričnega in metodološkega vidika velikokrat niso dobro integrirani v sodobno akademsko psihologijo, kakor tudi ni psihologija religije, kjer pa so teorije teh modelov zelo vplivne. Da bi dosegli integracijo psihologije religije z glavnim tokom psihološke znanosti, je nujno uporabiti teorije, ki zadostijo metodološkim zahtevam, na katerih je postavljena psihologija kot empirična znanost. Teorija o navezanosti dobro ustreza tem kriterijem .

2.1. Bog kot oseba navezanosti

Izhodišče za teorijo o navezanosti na področju psihologije religije predstavlja verovanje v osebne boga, s katerim vernik vzpostavlja osebni in interaktivni odnos (Kirkpatrick, 1999). To zlasti velja za Boga v judovsko-krščanski tradiciji ter tudi v drugih monoteističnih verstvih, medtem ko je manj jasno, kako lahko teorija o navezanosti opisuje odnose z božanstvom ali duhovnimi bitji v drugih svetovnih verstvih, še posebej takrat, kadar to božanstvo po svoji naravi ni osebno (Beck in McDonald, 2004). Zato se bomo v tem članku osredotočili na krščansko tradicijo.

Zdi se, da krščanski Bog odgovarja konceptu varne osebe navezanosti. Nad tem je bil impresioniran že teolog Kaufman, ki je raziskoval povezavo med krščansko teologijo in Bowlbyevim opisom odnosa navezanosti. Zapisal je nekako takole: »Ideja Boga je ideja absolutno primerne osebe navezanosti ... Bog je dojet kot zaščitniški starši, ki so vedno zanesljivi in dosegljivi svojemu otroku, kadar jih ta potrebuje« (Kaufman, 1981, str. 67, po Kirk-

patrick in Shaver, 1990). Poudarja tudi, da Bog predstavlja idealno osebo navezanosti, medtem ko so ljudje, tudi če se še tako trudijo, zmotni in jim zato ni mogoče popolnoma zaupati (Kaufman, 1981, po Kirkpatrick in Shaver, 1990).

V besedah vernikov ali v verski literaturi mnogokrat najdemo izraze, ki opisujejo Boga kot osebo navezanosti. Ti izrazi so pogosto odsev odnosov navezanosti v otroštvu. Npr. izrazi, kot so »Bog me spremlja« ali »Bog je vedno tu, kadar ga potrebujem« ali »Bog me ljubi«, kažejo na to povezavo z osebo navezanosti, ki je za otroka nekdo, ki je močnejši, modrejši drugi. Tudi prilastki, ki opisujejo Boga kot zaščito, ljubezen, usmiljenje, toplino ter kot močnega, trdnega in mogočnega Očeta, podpirajo to povezavo (Granqvist, 1998).

Tudi najmočnejše čustvene izkušnje, povezane z vero (npr. pri mistikih), so pogosto izražene v jeziku človeške ljubezni, ki je prav tako odnos navezanosti. To je dobro vidno tudi pri spreobrnjencih, kjer se zgodi nekaj podobnega, kot bi se zaljubili. Vendar pa je ljubezen, ki jo častilec izkusi v kontekstu odnosa z Bogom, seveda kvalitativno povsem drugačna od izkušnje ljubezni v odraslih intimnih odnosih, saj tukaj ni seksualne privlačnosti, ki je komponenta odraslih intimnih odnosov. Seksualnosti tudi ni v zgodnjih odnosih otroka in matere, zato je ljubezen, doživeta v odnosu z Bogom, iz tega vidika veliko bližje obliki primarne navezanosti otroka na osebo navezanosti kot pa navezanost v odrasli intimi (Kirkpatrick, 1999).

Pri razpravljanju o tem, ali je podoba Boga bližje podobi očeta ali matere, raziskave ugotavljajo, da podoba Boga združuje oboje: elemente, ki so stereotipno materinski ter elemente, ki so stereotipno očetovski (Kirkpatrick, 1999). Zato lahko rečemo, da Bog ni niti izrazito očetovska niti izrazito materinska oseba, pač pa je predvsem oseba navezanosti. Bog je nekdo, ki je močnejši in pametnejši drugi, to pa je tak, na kakršnega tudi otrok doživlja enega izmed staršev.

2.2. Vera kot odnos navezanosti

Z izrazi in dinamikami teorije o navezanosti lahko konceptualiziramo tudi različne oblike religiozne izkušnje. Vera je namreč odnos navezanosti, saj ustreza vsem štirim kriterijem, ki jih je pri opisovanju navezanosti oblikovala Ainsworthova (Ainsworth, 1985, po Beck in McDonald, 2004): vzdrževanje bližine z osebo navezanosti, dojemanje osebe navezanosti kot nekoga, ki je varno pribežališče, doživljanje osebe navezanosti kot varne, trdne osnove za raziskovanje ter doživljanje tesnobe, kadar je oseba navezanosti odsotna ali izgubljena (Kirkpatrick, 1999).

Kristjani verjamemo, da je Bog vsepovsod navzoč in da je človek zato vedno v njegovi bližini. Poleg tega pa obstajajo še načini, kjer se človek lahko Bogu približa še na posebne načine in tam čuti njegovo bližino. Tako ima-

mo različne prostore, kjer lahko Boga častimo, nosimo znamenja, imamo podobe ... Najpomembnejša oblika vzdrževanja bližine z Bogom pa je molitev. Vernik verjame, da govori z Bogom, ki je oseben in navzoč (Butler, Gardner in Bird, 1998). To lahko primerjamo z otrokovim preverjanjem osebe navezanosti, če je ta še dovolj blizu in dosegljiva. Pri otroku se sproži vedenje, ki aktivira sistem navezanosti, to je npr. jok ali dvignjene roke. Takšno vedenje je na področju vere molitev, saj verniku omogoča spet vzpostaviti bližino z Bogom (Kirkpatrick, 1999).

Varno pribežališče je drugi kriterij navezanosti. Vera je vsaj delno zakoreninjena v potrebi po zaščiti in občutku varnosti. Ljudje se največkrat obračajo na Boga v trenutkih težav in kriz in pri njem iščejo zaščito in tolažbo (Kirkpatrick, 1999). V trenutkih stiske Bog deluje tako, kot pri otroku starši, torej kot varno pribežališče, kamor se lahko vernik obrne po emocionalno podporo.

Navezanost zagotavlja tudi občutek varne in trdne osnove za raziskovanje okolja. Iz tega vidika je Bog nekdo, ki je človeku vedno ob strani, ga vedno gleda in spremlja. Bog je tako oseba navezanosti, ki je vedno prisotna, navzoča in vsemogočna in kot tak lahko zagotavlja najbolj zanesljivo osnovo (Kirkpatrick, 1999). Od njega lahko človek odhaja v raziskovanje okolja in se k njemu vedno vrača s čaščenjem, molitvijo, prošnjo, slavljenjem ali drugimi oblikami dialoga (Granqvist, 1998). Vera zagotavlja ljudem varnost in zaupanje, da lahko funkcionirajo v vsakodnevnem življenju ter jim pomaga, da se lažje soočajo s stresom ter preizkušnjami in stiskami.

Četrty kriterij se nanaša na odzive na ločitev ali izgubo osebe navezanosti. Grožnja ločitve povzroči tesnobo v navezani osebi, izguba osebe navezanosti pa vodi v žalovanje. Čeprav je težko govoriti o tem, ali Bog lahko ustreza temu kriteriju navezanosti, saj Bog nikoli ne odide ali umre, pa ljudje dejansko včasih doživljamo, kot da ga ni. Še najbolj pa se približamo ločitvi ali izgubi Boga takrat, kadar se ljudje sami odločimo, da bomo prekinili odnos z njim, npr. v primeru odpadništva. Najbliže bi tej izgubi osebe navezanosti prišli pri neprostopoljnem izobčenju iz Cerkve, vendar o tem, ali vernik ob tem res doživlja tesnobo ob ločitvi, nimamo raziskav (Kirkpatrick, 1999).

2.3. Tipi navezanosti na Boga

Tako kot lahko pri navezanosti otroka na osebo navezanosti najdemo štiri tipe navezanosti, lahko te značilnosti najdemo tudi v odnosu do Boga (Belavich in Pergament, 2002). Ti tipi navezanosti določajo razumevanje Boga zlasti takrat, ko se verniki soočajo s stisko.

Nekdo, ki je varno navezan na Boga, bo lahko izbral aktiven način soočanja s težavami. Boga razume kot starše, ki ga umirijo in ščitijo v tre-

nutkih nevarnosti ter mu zagotavljajo trdno osnovo za raziskovanje takrat, ko se ta počuti varno. Varo navezan posameznik lahko v soočanju s težavami zaupa v božjo ljubezen, božjo pomoč in njegovo varstvo. Velikokrat bo pri tem vključil tudi pomoč duhovščine ter drugih članov skupnosti (Belavich in Pergament, 2002).

Verniki, ki so izogibajoče navezani na Boga, verjamejo, da je Bog oddaljen in da ima malo ali pa sploh nima interesa za njihove osebne težave. Čutijo, da se Bog ne zanima zanje, da zanje ne skrbi ali da jih celo ne mara. Pri soočanju s težavami lahko izberejo načine, kjer se zanašajo nase, saj menijo, da je njihova naloga, da rešijo probleme sami, brez pomoči Boga. Zanje je značilna vera v Boga, ki je neoseben in oddaljen. Pri njih je velikokrat najti religiozno nezadovoljstvo, ki se odraža v jezi na Boga ter spraševanju o smislu vere (Belavich in Pergament, 2002).

Ambivalentno navezani posamezniki gledajo na Boga kot na nestanovitnega. Včasih je Bog topel in odziven, nato pa se spet sprašujejo o njegovi ljubezni. To večkrat pokažejo na načine, ki jih je težko razumeti. Ambivalentno navezani tudi večkrat odlašajo pri soočanju s težavami. Pri reševanju le-teh lahko postanejo popolnoma odvisni od Boga ter se popolnoma zanašajo nanj ves čas, ne le v trenutkih stiske. Ti ljudje tudi večkrat postavljajo vprašanja Bogu, zakaj se je nekaj zgodilo, prosijo za čudež ali barantajo z njim. Velikokrat poskušajo božjo naklonjenost doseči tudi z dobrimi deli. Tudi iskanje podpore pri duhovnikih in drugih članih skupnosti ter duhovnih gibanjih je pri njih pogost način vzdrževanja stika z Bogom (Belavich in Pergament, 2002).

Sklepamo lahko, da je odnos človeka z dezorganiziranim tipom navezanosti na Boga, ki ga Belavich in Pergament ne vključujeta, poln nepredvidljivosti in nasprotujočih si dejanj. Človek bo v odnosu z Bogom zmeden, hkrati ga bo zavračal in klical na pomoč. Veliko bo kaotičnosti in strahu. Tak odnos bo zaznamovan tudi z napačnimi predstavami o Bogu, versko prepričanje pa ne bo osnovano na trdnih verskih resnicah, pač pa bodo v njem prisotne ideje in trditve drugih verstev ali sekt.

2.4. Empirične raziskave o navezanosti na Boga

Raziskave o navezanosti in odnosu do Boga dokazujejo, da ima Bog za mnoge posameznike psihološko funkcijo osebe navezanosti (Kirkpatrick in Shaver, 1990, 1992; Kirkpatrick, 1997; Granqvist, 1998; Granqvist in Hagekull, 1999, 2000, 2001; Belavich in Pergament, 2002; Rowat in Kirkpatrick, 2002; Beck in McDonald, 2004). V njih lahko vidimo, da so posamezne značilnosti v odraslem tipu navezanosti povezane z značilnostmi v verskem prepričanju, prav tako pa na vernost, njeno stabilnost in spreminjanje skozi čas, vplivajo tudi primarni odnosi in navezanost na skrbnike oz. starše.

Kirkpatrick in Shaver (1990) sta raziskovala empirično povezavo med navezanostjo v otroštvu in religioznostjo v odrasli dobi. Raziskava je poskušala odgovoriti na dve diametralno nasprotni hipotezi, ki izhajata iz teoretičnih osnov teorije o navezanosti. Prva je hipoteza o skladnosti (*angl. correspondence hypothesis*), ki pravi, da zgodnji odnosi zagotavljajo temelje, na katerih so zgrajeni bodoči odnosi, vključno odnos z Bogom. Iz tega sledi, da bo vernik, ki je bil v otroštvu varno navezan, tudi Boga doživljal kot osebo navezanosti, kjer bo prav tako lahko razvil varno navezanost. To prihaja iz Bowlbyjeve (1973) ugotovitve o kontinuiteti notranjih modelov delovanja (modeli, si se oblikujejo v zgodnjih odnosih in na osnovi katerih bo posameznik razvijal odnose tudi v prihodnosti). Hipoteza o kompenzaciji (*angl. compensation hypothesis*) pa predpostavlja, da osebe z ne-varno zgodovino navezanosti bolj potrebujejo nadomestno osebo navezanosti, ki jo lahko predstavlja tudi Bog. To prihaja iz teorije Ainsworthove (1985, po Granqvist, 1998) o osebah, ki lahko služijo kot nadomestki osebe navezanosti, če te osebe ni. Rezultati te raziskave (Kirkpatrick in Shaver, 1990) so bolj podprli hipotezo o kompenzaciji, zlasti kadar je šlo v otroštvu za izogibajočo navezanost na mamo. To hipotezo so podprle tudi kasnejše raziskave (Granqvist, 1998; Granqvist in Hagekull, 1999, 2000, 2001; Beck in McDonald, 2004). Hipoteza o kompenzaciji je bila podprta tudi z raziskavo povezav med odraslim stilom navezanosti, samskim statusom ter različnimi vidiki vernosti (Granqvist in Hagekull, 2000). Omeniti velja tudi raziskavo o *new age* orientiranosti v povezavi z navezanostjo (Granqvist in Hagekull, 2001), kjer sta avtorja ugotovila, da je ta naravnost neposredno povezana z ne-varno navezanostjo in emocionalno podkrepljeno vernostjo, kar potrjuje hipotezo o kompenzaciji.

Tudi hipoteza o skladnosti je dobila svojo potrditev (Kirkpatrick in Shaver, 1992; Granqvist, 1998; Granqvist in Hagekull, 1999). Kirkpatrick in Shaver (1992) sta v raziskavi o modelih navezanosti in vernosti pokazala, da so tipi navezanosti v odraslih odnosih povezani z različnimi religioznimi variablami. Varno navezani udeleženci v odraslih odnosih so opisali Boga kot bolj ljubečega in manj oddaljenega in nekoliko višje ocenili pomen vere kakor tisti z ne-varno obliko navezanosti v odraslih odnosih. Varno navezani so torej razvili tudi z Bogom varno navezanost. Udeleženci z izogibajočim tipom navezanosti v odraslih odnosih so sebe večkrat opisali kot agnostike, udeleženci z ambivalentnim tipom navezanosti v odraslih odnosih pa so večkrat kot drugi poročali o močnih verskih izkušnjah in glosolaliji (govorjenje v jezikih kot pri apostolih ob prihodu Svetega Duha), ki so jo doživeli vsaj enkrat v preteklosti, kar je v svoji longitudinalni študiji potrdil tudi Kirkpatrick (1997). Odnos z Bogom pri varno navezanih v odraslih odnosih je torej vzporeden njihovim mentalnim modelom odnosov, kjer je človeška oseba navezanosti dojeta kot dosegljiva, skrbna, odzivna (Kirkpatrick in Shaver, 1992).

Obe hipotezi je v svoji raziskavi na Švedskem podprl Granqvist (1998). V raziskavo je vključil več variabel, in sicer je gledal na navezanost v otroštvu, spreobrnjenje v odrasli dobi ter interakcijo med varno navezanostjo in starševsko vernostjo. Zelo zanimiv je zaključek, ki ga podaja avtor raziskave: lahko da so različne poti, ki pripeljejo do vernosti posameznikov, ki imajo različno zgodovino navezanosti na starše. Religioznost oseb z nevarno zgodovino navezanosti ima lahko bolj emocionalno konotacijo, kar pomeni, da lahko religioznost predstavlja nekaj, kar kompenzira ne-varne odnose v otroštvu, nek čustven primanjkljaj, kakor določa hipoteza o kompenzaciji. Vernost oseb z zgodovino varnih odnosov navezanosti pa lahko razumemo kot nekaj, kar je osnovano bolj na religiozni socializaciji, kot nekaj, kar se enostavno v procesu socializacije prenese in zato odgovarja starševski stopnji vernosti, kar je postavka hipoteze o skladnosti. Na te trditve sta v naslednji raziskavi poskušala odgovoriti Granqvist in Hagekull (1999). Rezultati so podprli hipotezo o skladnosti v tem, da so varno navezani posamezniki pozitivno povezani z vernostjo, ki je bazirana na socializaciji. Hipoteza o kompenzaciji pa je prejela podporo pri nevarno navezanih. Pri njih je bila pozitivna povezava z vernostjo, ki bazira na čustvih, vernost pa je bila zaznamovana tudi z nenadnimi spremembami ali spreobrnjenji. Prevezemanje religioznih standardov tukaj ni bilo značilno.

Sklep

Zgodnja navezanost je model vseh odnosov. Preko teh modelov, ki so nastali na osnovi odnosov s pomembnimi drugimi v otroštvu in so otroku zagotavljali bližino in varnost, bo človek doživljal vse nadaljnje odnose in bo vse to v odnosih tudi iskal, na varen ali ne-varen način. Vendar to ni neko prekletstvo, v katerem smo prikovani. Bog, kakor tudi partner v odrasli intimni zvezi, ki lahko prevzame psihološko funkcijo osebe navezanosti, lahko pomaga pri preoblikovanju ne-varne navezanosti v varno. Ko si človek dovoli in izkusi biti varno navezan, je to vedno lahko povezano z nekim tveganjem, da bo lahko zavržen, zamenjan ali zapuščen; ne-varna navezanost, ki je tudi navezanost, mu je namreč zagotavljala, da je on ali pa nekdo drug nezamenljiv in edinstven. V tej nefunkcionalni zvezi je doživljal najgloblji stik, zato se mu ne bo kar zlahka odpovedal. Vendar pa je vsak nov odnos možnost preoblikovanja teh vezi in zato je v vsakem odnosu navzoča dimenzija odrešenja, ki pa v intimnem in zaupnem odnosu z Bogom, ki je milost, doseže najvišjo stopnjo.

Literatura:

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. in Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Bartholomew, K. in Horowitz, L. M. (1991). Attachment Styles among Young Adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

Beck, R. in McDonald, A. (2004). Attachment to God: The Attachment to God Inventory, Tests of Working Model Correspondence, and an Exploration of Faith Group Differences. *Journal of Psychology and Theology*, 32(2), 92-103.

Belavich, T. G. in Pergament, K. I. (2002). The Role of Attachment in Predicting Spiritual Coping With a Loved One in Surgery. *Journal of Adult Development*, 9(1), 13-29.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. III, Loss, sadness and depression*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. II, Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. I, Attachment*. New York: Basic Books.

Butler, H. M., Gardner, B. C. in Bird, M. H. (1998). Not Just a Time-Out: Change Dynamics of Prayer for Religious Couples in Conflict Situations. *Family Process*, 37(4), 451-478.

Carr, A. (2000). *Family Therapy: Concepts, Process and Practice*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.

Diamond, D. (2004). Attachment Disorganization: The Reunion of Attachment Theory and Psychoanalysis. *Psychoanalytic Psychology*, 21(2), 276-299.

Gostečnik, C. (2000). *Psihoanaliza in religija*. Ljubljana: Brat Francišek in Francišškanski družinski inštitut.

Granqvist, P. (1998). Religiousness and Perceived Childhood Attachment: On the Question of Compensation or Correspondence. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(2), 350-367.

Granqvist, P. in Hagekull, B. (1999). Religiousness and Perceived Childhood Attachment: Profiling Socialized Correspondence and Emotional Compensation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 38(2), 254-274.

Granqvist, P. in Hagekull, B. (2000). Religiosity, Adult Attachment, and why »Singles« are more Religious. *International Journal for the Psychology of Religion*, 10(2), 111-123.

Granqvist, P. in Hagekull, B. (2001). Seeking Security in the New Age: On Attachment and Emotional Compensation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(3), 527-545.

Hazan, C. in Shaver, P. R. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.

Hazan, C. in Shaver, P. R. (1990). Love and Work: An Attachment-Theoretical Perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(2), 270-280.

Hazan, C. in Shaver, P. R. (1994). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships. *Psychological Inquiry*, 5, 1-22.

Katekizem katoliške Cerkve. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.

Kirkpatrick, L. A. in Shaver, P. R. (1990). Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 315-334.

Kirkpatrick, L. A. (1992). An Attachment-Theory Approach to the Psychology of Religion. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2(1), 3-28.

Kirkpatrick, L. A. in Shaver, P. R. (1992). An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 266-275.

Kirkpatrick, L. A. (1999). A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior as a Function of Individual Differences in Adult Attachment Style. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(2), 207-217.

Kirkpatrick, L. A. (1990). Attachment and Religious Representations and Behavior. V Cassidy, J. in Shaver, P. R. (ur.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (str. 803-822). New York: Guilford.

Kompan Erzar, L. K. (2003). *Skrita moč družine*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.

Newman, B. in Newman, P. (2003). *Development through Life. A Psychosocial Approach*. Belmont, CA: Wadsworth.

Rowat, W. C. in Kirkpatrick, L. A. (2002). Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(4), 637-651.

Špidlik, T. (1998). *Osnove krščanske duhovnosti*. Maribor: Slomškova založba.